

אריה ל. אבנרי

המאבק בספר-הלבן והקמת המוסד לעליה ב'

מפעל ההצלה האדיר שביצעו שליחי המוסד לעליה ב' אחרי מלחמת העולם השנייה, בהצלחתם תוך שלוש שנים 83,000 עולים, כים, כיכשה וכאוויד, העמיד בצל את בעיית הקמתו של המוסד, את המאבקים שקדמו לה, ואת הגורמים שהביאו לכסוף להכרתו כזרוע של ההגנה וכמכשיר להצלה.

בין יסודות הגשמת הציונות, עליה, התיישבות והגנה, הראשון היה הפגיע ביותר, כאשר ירדו עליו גזירות השלטון הבריטי. בהתיישבות - מה שנרכש והוקם, התקיים והתפתח, בין שהשלטון הסכים לכך ובין שסירב להסכים: שום ישוב יהודי לא סולק מאדמתו, אפילו לאחר שתקנות הקרקע של הספר-הלבן נכנסו לתוקף. בהגנה - חיפושי נשק ומאסרים, וגם החמורים ביותר כדוגמת אלה של 'השבת השחורה' - לא היה ככוחם לפרק את הנשק מן הישוב היהודי ולחסל את ההגנה. שונה היה הדבר בעליה הכלתי לגאליה: כאשר נתפסה אניה ניכה השלטון את מספר העולים ממכסת העליה, תדל כמרוצת הזמן להקצות רשימות עליה, ובמקרה הקיצוני ביותר אף שילח עולים בלתי לגאליים לארץ גזירה. נמצא, ששכר ההעפלה יצא, לא אחת, בהפסד העליה הלגאלית. לכן היו רבים וטובים בהנהגה הציונית ובהנהגת הישוב שראו בהעפלה מכשול למאבק הדיפלומטי על זכות העליה. יתירה מזאת, היו שהאשימו את פעילי ההעפלה שהם מחבלים במאבק המדיני, מכובזים משאכים יקרים, מסכנים את העולים וגורמים לגירוש יהודים מן הארץ.

העליה העצמאית הבקיעה לה דרך ללגיטימציה כמוסדות הציוניים והישוביים תוך מאבקים ממושכים. החלה בה תנועת החלוץ, בתמיכת הקיבוץ המאוחד ואישים בתנועות העבודה וההגנה - אישים שמרכיבתם עמדו מחוץ למימסד הציוני והישובי. ככל שהתנדפה האשליה, כי דיו מאבק פוליטי בלבד כדי להרחיב מכוחו את ממדי העליה, או לפתוח למנוע בעד צמצומה, הן הוכרה תיתותה של ההעפלה, וכן גבר הצורך להקים מוסד מרכזי, ככפיפה להנהגה הציונית, למוסדות המוסמכים של הישוב וההגנה ובפיקוחם. ואכן, הוקם המוסד לעליה ב', והוא זכה להכרה כזרוע של ההגנה.

אף-על-פי-כן לא חל שינוי משמעותי בפעולתו של 'המוסד'. מה גרם לכך? מדוע נשאר מוכר רק לתצאין, והיחס הרופף אליו הוסיף להתקיים גם לאחר שהעליה הלגאלית צומצמה באופן החמור ביותר? ומדוע לא חל מפנה ביחס

2213
245

תלאות קשות שבועות רבים בים. קברניטים, שודדיים, מצילים מסען אנושי אומלל זה וגוזלים את רכושם. אך הם מוכנים לסבול הכול אם יש סיכוי, ולו הקלוש ביותר, להגיע לארץ. כאשר ספינה נהפכת על-ידי משמר בריטי היא משוטטת בים ימים ארוכים אך שבה אל 'הארץ המוכתרת', משום שלמסכנים אין מקום אחר ללכת לשם... 2. היהודים כאן - ואני מאמין בכל מקום - עבורים שלאנגלים אין זכות מוסרית להפר חוזה, אשר נעשה חלק מן החוק הבינלאומי ומהמשכה של ההיסטוריה בתקופה רבת התהפכות שלאחר מלחמת העולם.

מכתב ברוח זו כתב וייצמן גם לאלברט כהן בפאריס.²¹ מנהל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, משה שרתוק, אשר השקיע מאמצים בלתי פוסקים במאבק נגד צמצום העליה הלגאלית, הודיע ב-3 במאי 1939 לסגן שר המושבות, ר.א. באטלר, כי

בעיני היהודים שינוי זה [המדיניות הבריטית החדשה - א.ל.א.] משולל כל תוקף חוקי, משום שביישומו הממשלה פעלה בניגוד למאנדט, שהוא הבסיס היחיד לשלטון בריטניה בארץ-ישראל, ובניגוד להחלטה המפורשת של מועצת חברי-הלאומים. בעיני היהודים איבדה הממשלה, בקבלת השינוי הזה, את הזכות המוסרית לפקח על העליה היהודית. החוק אשר לפיו ייקבעו מעתה מסכות העליה היהודית אין לו לרידים כל תוקף מוסרי, ולכן אלה המפירים אותו זוכים לתמיכה ציבורית מלאה.²²

שרתוק לא הודיע לבאטלר שהסוכנות תקבל עליה אתריות לארגון עליה בלתי-לגאלית, אך לכל חלקי התנועה הציונית היה ברור, שאם תתן בריטניה תוקף חוקי לגזירות העליה, יעלו יהודים לארץ חרף ההגבלות והאיסורים, ומנהיגי התנועה יהיו מחוייבים להגן על זכות העליה בכל הדרכים. בענין ההעפלה היה הכדל בין השקפותיהם של וייצמן ושרתוק לבין השקפותיו של בן-גוריון - האם היא אמצעי הגנה פאסיבית, אשר בהתמדתו ובניצול כל האפשרויות - הלגאליות והבלתי-לגאליות - תחזיק הציונות מעמד ותמשיך לפעול, או שהיא 'שק התקפי', שבו תצא התנועה הציונית למאבק, כדי לאלץ את בריטניה לשנות את מדיניותה. אחרי פרסום הספר-הלבן הבהיר וייצמן, כי בענין העליה לארץ, כמו בענין העליה על הקרקע, יש להיאבק עד כדי אי-שיתוף עם הממשלה, אך לא לפני מיצוי כל האפשרויות החוקיות. ב-30 במאי 1939 כתב לנחום גולדמן:

רק אם אנחנו יוזמים עבודה קונסטרוקטיבית, כמו עליה על קרקעות שקנינו והבאת עולים, נוכל להחזיק מעמד. שאם לא כן הכל יתנדף אחרי הפגנות-סרק מעטות - כמה אנשים ייהרגו, תצטבר מרירות רבה ואנו נשקע בדכדוך. רק בעבודה עשוי איהשיתוף ליהפך לנשק רבי-עוצמה, אשר יכול להשפיע על הממשלה. אנו יכולים להביס אותם על-ידי עליה, על-ידי הבאת 25,000

הפליטים במהירות. וכיוצא באלה. אנחנו יכולים להתנגד באופן פאסיבי, אבל לא באופן אקטיבי או פרובוקאטיבי, ולכך יש להשקיע מחשבה רבה.²³ לעומתו סבר בן-גוריון, שעליה גלויה, מאורגנת על-ידי הגוף המייצג את הציונות, עשויה ליהפך לנשק, אם תתבצע לאור היום ובצורה מתגרה בשלטון הבריטי.

בישיבת מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל, ב-28 במאי, הגיש בן-גוריון את 'תוכנית מלחמתנו בספר-הלבן', כפי שניסח אותה בנאום, במסיבת ארגוני תנועות הנוער בירושלים, במוצאי חג השבועות (24 במאי). בסעיף העליה אמר:

שיעור העליה לא יהיה תלוי עוד במכסות הזעומות שחכב הממשלה מזמן לזמן - אלא ברצונו ויכולתו של העם היהודי הנוער החלוצי שלנו. בסידור העליה שלנו לא נתחשב אף אנחנו עם גורמים כלכליים בלבד, אלא נגביר את העליה בהתאם לצרכים האסטרטגיים [הדגשה שלי - א.ל.א.] של הציונות הלוחמת, ונעלה במנימום של זמן מאכסמות של עולים, וכשורה ראשונה כותות חלוציים צעירים, אשר יעשו לאל את המזימות של הספר-הלבן, ויבטיחו את נצחנותה של הציונות הלוחמת.²⁴

עתה הכיר בן-גוריון, אם כי באיחור רב, בערכה של ההעפלה וטולקן חילוקי-הדעות בינו לבין ברל כצנלסון וטבנקין אשר תמכו בה מראשיתה בניגוד לדעתו. אך היה הבדל רב בינו לבין שני חבדיו ביחס למהותה של העליה - האם היא מטרה לעצמה או אמצעי למטרה. בן-גוריון ראה בעליה בעיקר נשק פוליטי, 'בהתאם לצרכים האסטרטגיים שלנו', היינו, כזירת התנגשות עם הממשלה הבריטית, שתסעיר את דעת-הקהל בבריטניה ובעולם, תעורר אהדה לצינות המצילה פליטים מרודפיהם, תגביר את הכוח הלוחם בארץ נגד מזימות ההגבלות והאיסורים, ותאלץ את הממשלה הבריטית לשנות את מדיניותה. ואילו ברל וטבנקין ראו בהעפלה בראש וראשונה מפעל הצלה דחוף ומתמיד, בעל תשיבות עליונה, שיש לבצעו בממדים גדולים ככל האפשר ובתשאיית מירבית, כדי שכל ספינה חגיע ליעדה בשלום, ורק באין מנוס אין להירתע גם מעימות עם הצבא והמשטרה. במועצת מפא"י ב-24 באפריל אמר ברל כצנלסון:

מה יהיה הביטוי הנאמן ביותר של אי-כניעה? הנה אומר: עליה. אנחנו פוסלים את זכותו של המחוקק - יהיה מי שיהיה - לגזור על שיבת בני ישראל לארצם... מלחמת העליה אינה צריכה להיות ענינם הפרטי של חבר אנשים

• בהנהלת הסוכנות קיוו שהקצאת 25,000 רשיונות עליה לפליטים, שעליהם דובר בספר-הלבן, תחבצ מיר. אולם כוונת הממשלה היתה שהבאת הפליטים תימשך חמש שנים.

העושה את הדברים על דעת עצמו. היא צריכה להיפך לילד חוקי של התנועה הציונית. גם אין זה ענין של מפלגה אחת בצינונות. זה צריך להיות ענין מוסכם בין כל המפלגות. אין להשאיר את העולה הבלתי-חוקי טרף לבנפיות העוסקות בזה להנאתן או לשם 'השפעה' ומתעללות ומפקירות אותו בכאול אל החוף... וכדי שלא ייחסו לי כוונות אחרות, הריני רואה צורך להגדיר עצמי: במלחמת עליה אינני מתכוון להפגנה מדינית, כי אם קודם כל לשם עליה מממש [ההדגשות במקור - א.ל.א.], כשם שהעליה על הקרקע היא קודם כל מטרה לשמה. חשבתות העליה קודמים, והתוצאה המדינית תהיה תוצרת לוואי, אם הפעולה תיעשה כהלכה ובקנה-מידה הגון. הצלת יהודים מן התופת, יציאה מן הגלות - היא המטרה של הצינונות, והיא גם האמצעי הפוליטי והישובי.²⁵ עם זאת לא נרתע ברל כצנלסון גם מעימות עם הכוחות הבריטיים:

יש בינינו אופטימיסטים הסבורים כי אנגליה לא תירא בפליטים. ויש אומרים כי ממשלה שתירא בפליטים לא תחקים אפילו שבוע אחד. אין לי בטחון בזה... אין דבר אם ייאסרו עולים. לא ניבהל. אין אסון גם אם יחזירו אניה. האניה אשר יחזירו אותה - תחזור וחבוא. כל יהודי שיהדפו אותו אל הים - סופו לחזור ולהניע לארץ. זוהי מלתמת היהודי על ארצו.²⁶

באותה מועצה אמר טבנקין:

צריך שיאמר בפומבי, כי אנו קוראים ליהודים לעלות, כי אין תקווה לעליה לגאלית בלבד... אין אנו מזלזלים בלויאליות, אינני מאמין כי יש בכוחנו לגרש את האימפריה הבריטית מארץ-ישראל. עוד אינני קורא למדך, אבל היחנן לויאליות בזמן שמגרשים יהודים מן הארץ?... עלינו לעלות בכל הדרכים, יחנן שלא נצליח להעלות מאות אלפים, אבל אפילו אם יעלו פי שלושה ממה שנקבל לפי השדיל הדי זה הישג... צריך שיהודי ייצא לדרכים, שיראוהו, וכך יראוהו - יהודים ולא יהודים - כשהוא נאבק על עלייתו. תדע הממשלה שיהיה לה 'טראבל' עם הרבה יהודים מאורגנים ובלתי מאורגנים, לויאליים ובלתי לויאליים, אשר ינועו בכל הדרכים ויפלו מכל הצדדים.²⁷

ביוני 1939 סידר טבנקין במרכזי ההכשרה בפולין. בישיבת מרכז החלוץ עם שליחי הקיבוץ המאוחד אמר: 'הכרתי לדאוג לעליה לחוף ולנקודות [התיישבות - א.ל.א.]... אני בעד פגישה בלתי אמצעית [עימוח - א.ל.א.] עם הממשלה בעניני עליה, קרקע ונשק'.²⁸

בן-גוריון ראה בהבאת עשרות אלפי צעירים יהודים במהירות הגדולה ביותר גם ענין גורלי לקיום הישוב היהודי כאשר תפרוץ מלחמה. ביולי 1939 אמר במרכז מפא"י:

• ככל הנראה, נאמרו הדברים בידיש דרושם הפרוטוקול התקשה לרשום אותם בעברית, ולכן הדברים קטועים.

אנו מוכרחים למהר ולהעלות עשרות אלפי איש לארץ, כי מרתפת בעולם אימת מלחמה... ובמקרה של מלחמה, מציאות עוד אילו עשרות אלפי צעירים בארץ או אי-מציאותם כאן עלולה לקבוע את גורלנו... אינני רואה כל מניעה לכך, שבניא עשרת אלפים בכל חודש, וזה יכול להיות באנקורט גמור של הספר-הלבן... אם יוקדשו 200 אלף לא"י לצרכי עליה אפשר להביא 200 אלף יהודים (כמובן צריך לזה הרבה הון חוזר) ולהביא את כל הדורכה של החלוץ וסתם נוער... ועלינו לדאוג לשתיים: להגדיל את מספרנו כאן עלידי הבאת עשרות אלפי צעירים ועלידי הגדלת כושר ההתגוננות שלנו.²⁹

שבוע אחרי כן חזר בן-גוריון על תביעתו לעליה גדולה בישיבת הנהלת הסוכנות והדגיש:

אחרת אנו עלולים לאבד את הארץ. כל פעולה כזאת קשורה בהוצאות ענקיות. לאחר שיקול דעת רב הגעתי למסקנה שהכרחי לעשות את הנסיון, אם כי יש בזה ריזיקו גדול מאוד. ההחלטה היא בעלת אחריות רכה ואני מוכן לקבל עלי את האחריות הזאת.³⁰

תביעתו של בן-גוריון להקצות לפעולה כזאת 'הוצאות ענקיות' היו כעין יעג לרש. אליעזר קפלן, גזבר הסוכנות, תיאר את הקשיים הכספיים הכבדים שבהם שרוייה קופת הסוכנות ויש 'להיזהר מלבוזו רבבות לירות, חינם'. גם את ההצעה שהגזברות חקבל הלוואה שתחזור לה ממגביות מיוחדות למען עליה, לא קיבל קפלן ואמר, שאין זכות להנהלה להחליט על צעדים כה מכריעים ערב הקונגרס. קפלן הציע להנהלה להסכים להצעתו של בן-גוריון לערוך חקירה יסודית בדבר אפשרות ביצוע עליה בקנה-מידה גדול. יצחק גרינבוים הצטרף לדעתו של קפלן - 'שנסכים באופן תיאורטי להשקפותיו של בן-גוריון, אבל לשם כך אין לנו לנצל את כל הקרדיטים שלנו. משה שפירא אמר, כי 'עוד אלפים צעירים לא ישנו למקרה של מלחמה'. הוא הציע דרך בכך בקונגרס הציוני העתיד להתכנס בעוד כחודש.³¹

להצעתו של בן-גוריון לארגן עליה גלווייה ולהפעילה כנשק פוליטי החנגדו נמרצות אלה שעסקו בה בפועל. כעבור כמה שנים הסביר שאול אביגור את העמי ההתנגדות:

בן גוריון העלה רעיון זה [העליה המוויינת - א.ל.א.] כבר אחרי הספר-הלבן ב'1939. לא קיבלנו רעיון זה ממספר נימוקים: א. דגלנו בהתנגדות בלי נשק, היו שם נשים וילדים; ב. אין להטיל על המעפיל משימה שלא יוכל לעמוד בה. ג. האניות נשכרו ב'1939 וכדור היה שהמאבק יביא לאבדון וסתירת דרכי ההעפלה.

ישראל גלילי אמר באותו ענין:

תוכנית זו הביאה במנין את התגלות האניה והודדת האנשים וההתנגשות בין חברי ההגנה למטרה והצבא הבריטיים, וזאת מתוך הכרה, שההדים למאבק זה

הסוכנות, סירב לאשרו. לאליהו גולומב כתב:

אני מסכים למשאומתן עם הרביזיוניסטים רק על בסיס אחד: קבלת המשמעת הפוליטית של ההסכדות הציונית. כלי תנאי מוקדם זה לא אדון אחר על שום פעולה פוליטית משותפת, ואין פעולה פוליטית מכרעת בשעה זו כגיוס כוחנו הצבאי.³⁶

בשל כך, ובשל משבר במפקדה הארצית של ההגנה, החליט אליהו גולומב לפרוש מפעולות במפקדת ההגנה בארץ ויצא לסיוור אצל שליחי העליה בחוף-לארץ כדי לקדם את מפעל ההעפלה ולהרתיב את אפשרויותיו. ספר תולדות ההגנה מסביר את פרישתו בהכשלת 'ההסכם עם אנשי אצ"ל', שעליו עמל רבות ובחשיבותו האמין, עלידי בן-גוריון.³⁷

לפני צאתו לחוף-לארץ גייס אליהו את יוסף ברפל, לשליחות בהעפלה. ברפל, חבר קיבוץ רמת-דוד, רכש נסיון בהבאתו לארץ את אגרות המעפילים 'לוס' א רב ב-1934. באמצע דצמבר נסע גולומב לפאריס לפגישה עם יהודה בראגינסקי, זאב שינד וצבי יחיאלי. שם הקימו השליחים את הבסיס לעליה ב', לאחר שהבסיסים ביוון ובאיטליה היו נחונים למעקב מתמיד של הבלשים הבריטיים. בשיחה עם בראגינסקי³⁸ סיפר לו גולומב על המפנה שחל אצל בן-גוריון ביחסו להעפלה, וכי כתוצאה מכך עתידה העליה העצמאית לצאת מהיקפה המצומצם. גולומב גולל לפני בראגינסקי את רעיונותיו: תוך זמן קצר יועלו ארצה אלפי יהודים, ולא רק חלוצים, אלא גם אלפי פליטים, הזקוקים למקלט, יועלו עליידי מוסד לעליה שיוקם. בראגינסקי, אשר הכיר מקרוב את מצוקת היהודים הנרדפים מגרמניה, אוסטריה והחלק של צ'כוסלובקיה שנכבש על-ידי הנאצים, שאף בכל לבו להרחיב את היקף העליה, אך גם ידע את מגבלותיה וקשייה, והוא נרתע מתוכניות מרקיעות ובלתי שקולות, העלולות לקפח את העבודה החשאית, שהתכצעה בהצלחה, מבלי שעלה בידי האנגלים לבלום אותה.

ב-19 בדצמבר 1938 שיגר בראגינסקי מכתב לישראל אידלסון (כר יהודה) ובו הביע את חששותיו:³⁹

אתד הדברים הכי קשים הוא, שאליהו רוצה לקחת את החומר האנושי הכי גרוע (מתנות פליטים בארצות וכו'). סידרנו פה פגישה עם פריץ [ליכטנשטיין, חבר יגור, פעל בשליחות הקיבוץ-המאוחד בגרמניה] וגיאורג [יוזפסל-יוספסל, חבר מרכז החלוץ בגרמניה, לאחר עלייתו חבר קיבוץ גלעד] השחדלנו להארוח לו שיש די חלוצים טובים. לעת עתה עלה בידינו להכניסו לממלול זה.

על הצעותיו של גולומב להקים 'מוסד' הגיב בראגינסקי:

בכל מקום, איננו מעוניינים להקים שני אפאראטים, זה יהיה הרס ככל המוכנים. בראגינסקי לא היה מאושר מצירופו של ברפל לחבר השליחים. ברפל היה, כאמור, חבר קבוצת רמת-דוד, שהיתה אז מן הפעילות בחבר-הקבוצות למען

ישמשו סיוע מכריע לשני המדיניות הבריטית ולפתיחת שערים. שוללי הצעה זו (דומני שהיא נידונה בוועדה המדינית של מפא"י, ואף לי היה שם ויכוח חריף עם ב"ג) טענו, כי שערי העליה לא ייפתחו בעקבות מבצע ספקטקולארי חד-פעמי... לפיכך נודעת עדיפות ראשונה במעלה לא להפגנה לצורך מאבק אלא לעליה ממשית עצמה, היינו – עובדות של פריצת שערים למעשה, עובדות שיהודים יורדים באניות ומגיעים לארץ, על אף החוק, יצירן עובדות שאין השלטנות מצליחים לקיים הסגר הרמטי.⁴⁰

אליהו גולומב הביע דעתו במכתב לבן-גוריון ב-26 ביוני 1939:

[עלינו – א.ל.א.] לרכו את כוחותינו רק בחישוב חוכניות של פעולה ממושכת, שתגלה לאו דווקא את נבונותנו לקרב, אלא את עקשנותנו בהמשכת עבודתנו בנל התנאים. הרחבה של העליה למעשה והכנה רצינית של כוחותינו לימים שיבאו בקרוב הם דברים הרבה יותר קשים ודורשים הרבה יותר מאמצים מאשר אימפרוביזציה של התנגדות מידית בכוח, אולם דרכנו היא האחת – הארוכה והקשה – ואין אחרת.⁴¹

הקמת המוסד לעליה ב'

אל אותה דרך ארוכה וקשה יצא אליהו גולומב עוד בשלהי 1938, כאשר הצטרפו מספר גורמים שהביאוהו להקדיש את עיקר מאמציו לרכוש ולהעפלה. לאחר שהערכים חידשו את המרד נגד השלטון הבריטי ואת פעולות הטרור נגד הישוב היהודי, פתח האצ"ל בפעולות טרור נגד הישוב הערבי, ללא הבחנה. חברי האצ"ל התקיפו אוכלוסיה בלתי לוחמת, התנקשו בתחבורה הערבית, זרקו פצצות בשווקים הומים, התקיפו עוברי אורח ערבים. עד כדי כך הגיעו הדברים, שגם זאב ז'בוטינסקי שלח, בשלב מסוים, מברק למפקד האצ"ל ובו אזהרה חמורה וישירה: 'אסור שזה יקרה שוב!'⁴²

פעולות האצ"ל קוממו את הישוב, ומנהיגי הרביזיוניסטים כארץ חששו שמא יאבדו את האהדה, שלדעתם זכו בה בהתנגדותם להבלגה. דר' יוניצ'מן, מן האישים המרכזיים בתנועה הרביזיוניסטית, פנה למשה שרתוק ולאליהו דובקין וביקש מהם להביא לקיום שיחות בין ההגנה ובין אצ"ל ליישור ההדורים. השניים הסכימו לקיים פגישה עם ההנהגה הרביזיוניסטית, וזו התקיימה כמחצית ספטמבר 1938 בביתו של ישראל רוקח, ראש העיר תל-אביב. כתוצאה משיחה זו ומפגישות נוספות, קיים אליהו גולומב משאומתן עם ראשי האצ"ל על שיתוף פעולה בתנאים מסויימים (שפירוטם אינו ענין לכאן). להסכם נדרש אישור של המוסדות הלאומיים ושל ז'בוטינסקי. ז'בוטינסקי אישר את ההסכם, ואילו בן-גוריון, יורר הנהלת

קשרים הדוקים עם "גורדוניה" ותמכה בה בכל מאבקי הפנימיים בחלוק הכללי בפולין.⁴⁰ אמנם בחלוקת המקומות כמשולתי המפעילים נהגו בדרך כלל לפי המפתח ששימש קו מנחה, ולא היו חלונות. אך תוספת איש-חבר-הקבוצות לתבודת השליחים בהעפלה, עוררה אצל בראגניסקי איננות, שמה יעודד האיוון ותופר ההדמוניה בין צוות הפעילים. על כך הוסיף במכתבו לאידלסון: "הודיעו לי שברפל מוכן לצאת. לא יכולתי להתנגד לבואו, יעצתי רק לעכב את נסיעתו עד שיתבררו פה הענינים. אבל יש לי חשש שכבר נשלח המברק שעליו לצאת".

נוכח הצעותיו של גולומב לשלוח בבת אחת 1200 איש, הבין בראגניסקי כי אליהו אינו מכיר דיו את האפשרויות המצומצמות לחכירת אניות, את ההגבלות החמורות המוטלות על המעבר בגבולות ובנמלים: "אני פתח מפני קלות הדעת שלו בענינים מעשיים (למשל ההצעה של מפעל של 1200 בבת אחת). -- -- דב [הוז - א.ל.א.] תמים דעים אחי בנוגע לכל החששות". בראגניסקי גם התמרמר על הנימה הסמכותית של גולומב ולא ראה בעין יפה שישתלט על הקשרים הכספיים: "הוא יתפוס את כל הקשרים שתפסתי, בעיקר הכספיים, כי הוא הבא-כוח המקובל, וגם אלי הוא מדבר בטון כזה: אנחנו בארץ החלטנו, מבלי להגיד לי מי זה אנחנו".

עם זאת הוסיף בראגניסקי שלא לעורר ויכוחים עם גולומב על ענינים עקרוניים: "את הקרע אעשה אם הדברים יגיעו לנקודות הפרינציפיות בהחלט - החומר האנושי, יצירת שני אפאדאטים".

אחרי גישושים ראשונים בפאריס, נסע אליהו ללונדון. שם שהו אז שאול מאירוב וברל כצנלסון. כישיבה עם שאול וברל הוקרא מכתבו של בראגניסקי לברל, שבו ביקש להשיג סכומי כסף לצורכי הפעולה. סוכם שגולומב יפנה אל "הידיד", הוא ברנהארד כהן, אשר כנזכר לעיל הצליח לגייס כספים להעפלה. כן הוחלט שברפל ייצא לפאריס ב-27 בדצמבר.⁴¹

גולומב אכן נפגש עם כהן וגולל לפניו את תוכניותיו. כהן התדדש, כי עתה נפתחות אפשרויות נרחבות להעפלה, לאחר שראש ההגנה עוסק בכך, והבטיח לגייס סכום גדול. דוכר על 40,000 ליש"ט. תקוותו של ברנהארד כהן להשיג סכום גדול התבססה על מאמציו להניע את חכרי המועצה למען יהודי גרמניה בלונדון להפדיש מקדן העזרה, שהמועצה חלשה עליה, לצורכי ההעפלה. בראש המועצה עמדו הרברט סמואל, סימון מארכס, לודד בירסטר, אוטו שיף וליונל רוטשילד. המועצה היחה אתראית לפני ממשלת בריטניה לקליטת הפליטים, שקיבלו מקלט באיים הבריטיים. בתקופה זו התירה הממשלה הגירת פליטים יהודים לאנגליה דק במידה שהקליטה מומנה על-ידי קרנות ציבוריות, ואינה מוטלת על כתפי משלם המסים האנגלי. ברנהארד כהן סבר לתומם שהמועצה אשר דאגה למהגרים יהודים מגרמניה, תקציב גם סכום כסף

להגירת יהודים לארץ-ישראל. אולם הקרן סבלה מגרענות, כבדים ובקשתו של כהן הגיעה לדיון אחרי כשלושה חודשים ולבסוף נדחתה.

ב-12 במאדס 1939 התקיימה בלונדון שיחה בין משה שרתוק, לבין סימון מארכס והארי סאקר, בדבר גיוס כספים למען ארץ-ישראל. שרתוק ביקש לדעת, אם יש סיכוי שהמועצה למען יהודי גרמניה תקציב סכום כסף, גם למימון ההעפלה. ביומנו רשם:

לבסוף עוררתי את שאלת הפעולה המיוחדת אשר למענה אמר מארכס להשיג כספים מן המועצה למען יהודי גרמניה. סאקר פסק מיד: אין להם כסף, הם במצב של פשיטת דגל, הצרכים עולים על כל חישוב לתקציב. זוהי שואה שאין בכוח אנוש להשתלט עליה. אמרתי: היא הנותנת, כיוון שהמצב הוא כזה, יש יחרון כפול לפעולה הפחדת את השאלה לגבי מספר מסויים של פליטים. מארכס הודה, כי התקשה להביא את הענין לפני המועצה לא מטעמים כספיים אלא מטעמים פוליטיים. מי יעיד לפני המועצה שהשאלה נפתרה לגבי מספר כזה? עדותו של איש פרטי אינה באה בחשבון, דרוש מוסד, אם ההצעה תבוא מצד מוסד הוא יתמוך.⁴² כיוון שהדיונים נמשכו זמן רב השיג בינתיים ברנהארד כהן 2,000 ליש"ט ומסרם לבראגניסקי.⁴³

העדתו של מארכס, שהוא מוכן לתמוך בהקצאת סכום כסף למען ההעפלה אם תובא בקשה מצד מוסד, היתה הערה נועזת, בהתחשב בכך שפעילי המועצה למען קרן העזרה ליהודי גרמניה היו אזרחים בריטיים, והממשלה לחמה בהעפלה בכל האמצעים. אולם נכונותו של מארכס להסתכן, אם ההעפלה תוכר על-ידי מוסד כלשהו, מעידה על הלכי הרוח בתנועה הציונית, שצרת היהודים מוכרתה להביא לפריצת המגבלות שהממשלה אכפה על העליה.

ואולם, החלטה מפורשת על הקמת מוסד מרכזי להעפלה לא נתקבלה בהנהלת הסוכנות היהודית, כי אם בשיחות בלתי פורמאליות בין אליהו גולומב, שאול מאירוב, ברל כצנלסון, דוד נמרי וישראל גלילי. שאול מאירוב שהה, בראשית 1939 בלונדון, לצורכי ריפוי. בתוך כך עסק בגיוס כספים לרכש ולהעפלה.⁴⁴ ב-15 במאדס עזב את בית-החולים 'פרינס אוף וילס' וכתב לחבריו בארץ: "יצאתי מבית-החולים וטרם אדע תוכניותי לעתיד".⁴⁵ ברל כצנלסון שוחח אתו, ככל הנראה על תוכניות לעתיד, כפי שמעיד יומנו של ברל: "11 במאדס, עם שאול על תוכניות".⁴⁶ ב-3 באפריל חזרו ברל ואליהו גולומב לארץ: "ידדנו בנמל תל-אביב, עם אליהו".⁴⁷

למחרת, ב-4 באפריל, התקיימה ישיבה שבה השתתפו - א.ד. [אליהו דובקין], א.ש. [אברהם שכטר, חבר קיבוץ אשדות-יעקב, חבר מזכירות הקיבוץ-המאוחד], ברל, ישראל [גלילי], דב [הוז], פרנק, רוקה, דונושטיין ודוידקה גמדי. בישיבה הוחלט על

איחוד העבודה עם הציונים הכלליים א' ו'ב, כי בינתיים נודע לנו כי יש להם ספינה בים [אסימי]. הוטל על אליהו להיפגש אתם. הוחלט שיש צורך דחוף לשלוח אנשים לחוץ לארץ לגינים כספים וארגון עבודה יותר מהיר.⁴⁸

דוד נמרי קיים קשר מכתבים עם שאול מאירוב שישב בלונדון. עוד ב-9 במאוס הציע לו לטפל בעניני כסף ולרכז את פעולות ההעפלה.⁴⁹ השיחות הממושכות שניהל עם ברל וכן ההחלטה שנתקבלה בישיבה שהוזכרה לעיל, - מרבית המשתתפים בה לא כיהנו במוסדות, לא של הסוכנות היהודית ולא של הוועד הלאומי - שכנעו את שאול מאירוב לקבל על עצמו לעמוד בראש מוסד מרכזי להעפלה.

שאול קרא לכינוס של פעילי עליה ב' בפאריס, לסוף אפריל 1939, במגמה לרכז את הפעולה, לחלוקת תפקידים, לתיאום, להאצלת סמכויות לשליחים, ובעיקר להרחיב את ממדי ההעפלה ולחלק מכסות עליה, לפי הצרכים והאפשרויות בכל ארץ.

ב-30 באפריל 1939 שלח שאול מאירוב למפקדת ההגנה, לחברי אגף העבודה בתוכה, דין-וחשבון על הפגישה, בו נאמר:

כפישחנו השתתפו יולק [בראגינסקי], דני [זאב שינד], חיים [צבי יחיאל] וקדמן [יוסף ברפל]. הוחלט:

א. ארגון - הוחלט שהעבודה ככל אירופה היא מרוכזת, בראשה עומדת הנהלה בעלת זכות הכרעה ופיקוד. מושבה: פאריס - לונדון. הוחלט שיש לצרף לעבודה אישים נוספים. ההצעות הן: שלמה כ. ממכורת ושמריה צמרת. עליכם לעשות הכל לשחררו מעבודתו. כשיהיה מוכן תודיעונו ונדיע לאן עליו לפנות.

תוכנית העבודה הקרוכה: רומניה, ליטא, לטביה, ואסטוניה	300
צ'כיה	800-400
שווייץ	300
הצפון (הולנד, דנמרק, כלגיה)	800-600
חיסול ענין משה [אגמי, וינה]	450
בסך-הכול	3150-2550

מימון - להסתער בבל הכינויים.⁵⁰

ב-3 ביולי 1939 הכירה המפקדה הארצית של ההגנה באורח רשמי בהעפלה, והוציאה הוראה לכל חברי ההגנה שלפיה הועמד האדגון לשירות עליה ב'.⁵¹

הנה כי כן, כשנה וחצי לאחר שליחי החלוץ

שמריה צמרת מקיבוץ כיתה-השיטה נדרש על-ידי בראגינסקי לפעילות כהעפלה חודשים אחדים לפני כן, שלמה כ. לא גוייס.

והקיבוץ-המאוחד עסקו בהעפלה והביאו אלפי מעפילים ארצה הוקם המוסד לעליה ב'. והוכרד שמית בזרוע של ההגנה. עם הקמת המוסד נחלוקת התפקידים (כסגנו של שאול מאירוב נקבע יהודה בראגינסקי). קבע שאול את מושבו בפאריס, במקלון צנוע - מלון מטרופול'. אך מרבית הזמן שהה בלונדון, שם עסק בגיוס כספים, וניהול עניני ההעפלה נעשה בעיקר בהתכתבות עם השליחים. מכתביו מתקופה זו - מאוס-יוני 1939 - מצטיינים בהמרצה מתמדת לפעולה, בקבלת זיווחים ותגובה עליהם, במחן עצות והוראות. הוא הקפיד שהודאותו יתבצעו, היה מדגיש וחוזר ומדגיש ענינים שנראו לו חשובים, ודרש זיווח מדוקדק על גדולות כקטנות.⁵² בראגינסקי היה איש השדה, השתתף במשאומתן לתבירת אניות, בחלוקת מקומות במשלוחים ובפתרון בעיות סבוכות שהתעוררו מזמן לזמן.

לאחר ארבעה חודשים של פעילות אינטנסיבית חזר שאול, בסוף יוני, לארץ לשם גיוס כספים. בתוך כך התרופף הקשר שלו עם השליחים והוא נותק מן הפעילות השוטפת. כנראה שלא רק תוסד זמן גרם לכך אלא גם ספקות באשר לתכלית ההעפלה ותוצאותיה הועומות. ב-10 באוגוסט 1939 כתב לפאריס:

לאחר היסוסים רבים וביירוטים לא מעטים החלטתי לחזור אליכם ולהשתתף בעבודתכם. אני עושה הכנות לצאת. אקווה להמריא באמצע השבוע הכא או כסופו. הגזבר מבטיח להכניס לתקציב השנה הבאה 15-20 לפעולה (מחוך לכספי פולין שקיבלנו). מבטיח גם לסייע לפעולה כאמריקה. גיסי [משה שרתוק] מבטיח לצאת מיד לאחר שוב האישים מהקתגרס. סיכויי העבודה מצומצמים איפוא למדי, אך איני רואה רשות לעצמי לכלי נסות יחס אתכם להרחיכה.⁵³

ב-14 באוגוסט שלח מכתב שני, בהמשך לקודם, ובו כתב:

עליכם להקפיד להודיע לכאן על מצב העניינים. לא יתכן לחיות כאן באפילה. עד היום לא הצלחתי לבוא במשאומתן עם הק' [סיגר היל], אך אודה-שדאגתי העיקרית (למרות חוסר ענין הק') היא שיש בפעולה רק הק'. מה הדבר? אין לי מושג על ענין הצפון - פינו (גינזבורג - ענין 'דורה'), כמו כן-בענין אליעזר [הורביץ - מרכז החלוץ בנצוונה]. רצתי לקוות שאתם עושים להרחכת הפעולה במלוא יכולתכם. כבר כתב לכם חברי, ואני חוזר ומדגיש שיש להכין מיד מפעל חדש אצל פיבוש [בנדורי - הכוונה לפולין], לא לדחות בשום אופן עד שניקנה מיד להתחיל. [ההדגשות במקור - א.ל.א.]. אקווה שהחראיתם עם ברלה, אם לא - עליכם לדעת שהיו כאן בירוטים ואני תבעתי

הכוונה, ככל הנראה לברל רפטור, אשר אף הוא גיים כספים להעפלה.

אמצעים לחצי שנה $20,000 \times 5 = 100,000$. לא הובטח לי דבר אך רצוני שתדעו, כי עמדתי על כך.⁵³

הקמת המוסד לא הביאה לשינוי מהפכני בהרחבת ממדי ההעפלה. בראגניסקי המשיך לדכא את הפעילות המעשית מן המרכז בפאריס, לפי האמצעים שהיו ברשותו ובהתאם לתנאים שהשתנו – לרעה. שתי האניות 'אטראטר' ו'קולוראדו' נתפסו על-ידי הבריטים, האניה 'דורה' שיצאה מאמסטרדם עברה דרך ארוכה עד הגיעה לארץ ושהתה בים חודש ימים; ברומניה עסקו ברפל ורות קליגר בהכנות להפלגתה של 'סיגר היל'. עמל רב שהושקע בטיפוס אחרי אניות נוספות עלה בתוהו. התוכנית שהוחזתה כפגישה ב-30 באפריל, בעת הקמת המוסד, להבאת 2,550–3,150 עולים לא התגשמה אלא בחלקה. לא רק אמצעים נוספים בקנה-מידה גדול לא הושגו, גם בגיוס שליחים לא נעשה הרבה. בנוסף לברפל, שגייס אליהו בסוף 1938, ושמהיה צמרת שגויים על-ידי מזכירות הקיבוץ-המאוחד, גייס אליהו גולומב את גדעון רפאל לשליחות בצפון אירופה, וברפל הצליח 'להסב' אח פעילותה של רות קליגר מן התחום הכלכלי אל פעילות בהעפלה.

בתוך כך התקרב מועד כינוסו של הקונגרס הציוני. השליחים קיוו כי שם, בעת התכנסות שליחי העם היהודי ממרכזי המצוקה, יחול המפנה המיוחל להתגייסות רבתי להצלה.

הקונגרס הציוני התכנס בוֹנווה בימים 16–25 באוגוסט 1939. ב־1 בספטמבר פלשו הנאצים לפולין ופרצה מלחמת העולם השנייה. על הדיונים בקונגרס – במליאה ובוועדה המדינית – להלן.

הריאורגאניזציה

הקמת המוסד לעליה ב, שבראשו הועמד שאול מאירוב, לא היתה איפוא תוצאה ישירה של השינוי שחל ביחסה של ההנהגה הציונית כלפי העליה העצמאית, אלא תהליך מקביל: חברי מפקדת ההגנה, אליהו גולומב, שאול מאירוב ונאמני ההעפלה מתחילתה החליטו לתת למפעל תנופה חדשה, ובה בעת כשלה ההכרה אצל בן-גוריון כי בגזירות העליה אין להיאבק אלא בארגון עליה עצמאית, ותפניתו זו של בן-גוריון זכתה להסכמה אצל רבים, אשר עד אז הסתייגו או אף התנגדו בחריפות להעפלה.

זאת ועוד, ההעפלה היתה עובדה שלא היה אפשר להתעלם ממנה עוד: שליחי החלוץ העלו באניוחיהם אלפי חלוצים וגם מקצת מן הפליטים; הדביזיוניסטים וארגונים ציבוריים אחרים ופרטיים הביאו אלפי פליטים באניות, שתנאי הסעתם וחלאתיהם עודדו זעזוע בציבור; כחלק מן האניות

המאבק בספר-הלבן והקמת המוסד לעליה ב'

קרו אסונות, חלק מהן נתפסו, המעפילים הוחזקו כמאסר, וגזירת הגירוש מן הארץ דיחפה על ראשם. הישוב בארץ נסער, הסוכנות היהודית, הוועד הלאומי וגופים ציבוריים אחרים קראו לשביתות ומחאות; קבוצות שלא קיבלו מרות המוסדות הלאומיים עוררו התפרצויות אלימות; בקרב יהודי העולם עבר גל אהדה למעפילים והושמעו ביטויי זעם נגד הממשלה הבריטית. הכל התייצבו בגלוי לימין המעפילים, הגנו על זכות היהודים לעלות לארצם, וכפרו בזכותה של בריטניה למנוע עליה מיהודים.

כיוון שההעפלה יצאה מן המחותרת, הרי שכל הגופים הציבוריים שהיו מיוצגים באגף האזרחי של מפקדת ההגנה, ואשר עד לפני זמן לא רב הסתייגו ממנה (אף כי לא הפריעו לחברי האגף הפועלי לעסוק בה), ביקשו עתה להיות שותפים לקביעת קווי הפעולה ולקבל את חלקם במשלוחים.

ב־12 באפריל 1939 רשם בן-גוריון ביומנו:

אתמול ישכחי עם ועדת העליה, מ.מ.א. [אומישקין], י. גרינבוים, דובקין ושפירא. חלוקת העליה החלוצית לפי מפתח העליה, לא חלוצית לפי מפתח השקל. שלושת רבעים להחלוץ, רבע לאחרים (קרובים, עסקנים וכו'). הוועד המנהל – 1 מורחי, 2 ב' [ברית ציונים הכלליים], 1 – א' [התאחדות הציונים הכלליים], 2 מכבי, 1 הסתדרות. ממכות הוועדה: כספים, בחירת אנשים, חלוקה בין ארצות. אומישקין דרש איחוד עם הרביזיוניסטים על יסודות שנקבעים על ידו, אני לא הסכמתי. לא ניחן להם כל עזרה, לא כחול, לא בארץ, יבואו רק חלוצים וצעירים מוכשרים. שפירא התנגד לצירוף המכבי; להביא עסקנים, קרובים וחלוצים. גרינבוים בעד שיתוף מכבי, הבאת קרובים, השגחה חמורה על תשלומים.⁵⁴

לא היה איפוא בתוכנית הריאורגאניזציה כל דבר מכריע שיש בו לתת תנופה להעפלה ברוח הדברים שהושמעו – בגלוי – בזכות העליה העצמאית. הסיכום בדבר חלוקת העליה הלא-חלוצית 'לפי מפתח השקל', כלומר לפי מספר השקלים שנמכרו בכל ארץ לקונגרס הציוני האחרון, מוכיח עד מה היו חברי ועדה זו תלושים מן המציאות הטראגית שיהדות מזרח ומרכז אירופה היתה נתונה בה, כאילו נמלטו היהודים שנרדפו על-ידי הנאצים במספר יחסי למספר השקלים שנמכרו בארצם... יתר על כן, הקצאת רבע מן המקומות כאניות המעפילים 'לקרוכים', עסקנים וכו' מוכיחה, כי הוועדה לא הביאה במנין תנופה של ממש בעליה ב'.

תפקיד הריאורגאניזציה הוטל על אליהו דובקין, שהיה סגן חבר בהנהלת הסוכנות ושותף עם יצחק גרינבוים להנהלת מחלקת העליה. לפי התוכנית, שעליה מרחיב את הדיבור יהודה בראגניסקי כספרו 'עם חותר אל חוף', היה צריך לכוון ארבע מחלקות: 1. רכישת אניות או חכירתן; 2. קביעת המועדים לעליה וארגונם לקראת יציאה; 3. השגת אשרות כארצות היציאה;

אולם לגזכרות הסוכנות עצמה לא היו אמצעים להקצבה לצורכי העליה, ולכל היותר יכלה להשיג הלוואות שתפרענה בכספי תרומות שיאספו מוסדות ומתרימים. בתחילת יוני פנה בן-גוריון לגזבר הסוכנות, אליעזר קפלן, בהצעה להשיג הלוואה של 25,000 ליש"ט לצורכי עליה, אך קיבל תשובה שלילית. ב-13 ביוני החליטה הסוכנות להטיל על הגזברות לקבל הלוואה בסך 20,000 ליש"ט למימון העליה, אשר תחזר מכספים מיוחדים שיגויסו. מאחר שהסיכויים לקבל הלוואה בסכום כזה היו קלושים, הסכים בן-גוריון להלוות 5,000 ליש"ט מן הקרן המיוחדת שלו למקרים דחופים, ועל הגזברות הטל להשיג הלוואה בסך של 15,000 ליש"ט בלבד.⁵⁵

אליהו דובקין עשה מאמצים לגבות 'מס' מכספי ה'העברה' למימון עליה ב'. מגרמניה, ומשטחים שכבשה גרמניה, ניצל ממון יהודי רב והועבר לארץ. באמצעות ה'העברה' ובלעדי פעילות ה'העברה' היה הרכוש הולך לטמיון. במכתב סודי כתב דובקין לאידלסון, ב-4 בפברואר 1939: הוסכם שעד 30,000 ליש"ט מכסף זה [העברת 400,000 ליש"ט של בעלי הון] יינתן לצורכי הדרכת עולים פליטים מארץ ישראל [מעפילים], ובכל אופן לא פחות מ-20,000 ליש"ט.⁵⁶ מה שנראה לדובקין כמוסכם, הושג רק בחלקו. ב-18 בפברואר הבריך לווארשה: 'המשלוח הראשון להדרכת פליטים יהיה 12,000 ליש"ט. התוכנית גזינט - קאונסיל-מארכס [המועצה למען פליטי גרמניה, באנגליה] נתקלח בקשיים. מדובר פה ב-16,000 ליש"ט ובייחוד כמובן לצרכי הדרכת פליטים.⁵⁶

'מגייס הכספים' הבלתי דשמי, ברל כצנלסון, פעל באורח בלתי חלוי מהנהלח הסוכנות, ובעת צרה פנו אליו. ב-14 ביולי הבריכו ממרכז החלוצי בווארשה לשליחי העליה: 'בנדודי קיבל עבור ברל 6,250 ליש"ט.⁵⁷ בסיכום: תוכנית ה'ריאורגאניזציה' לא הביאה לשינויים כלשהם. וכך מסכם בראגינסקי את הפרשה:

דובקין קיפל את דגל הריאורגאניזציה והסתלק בקול דממה דקה. ושוב נשארו באותם ימי חרדה של קיץ 1939, נתונים בצבת של תנאים אובייקטיביים קשים ודלות מדכזכת. על אירופה רבצה אימת מלחמת המלחמה המתקרבת. ידענו כי לא נותרה עוד שהות רבה למלאכת ההצלה. ידענו כי עלינו להחיש את קצבה פן נאחר את המועד. ישבנו בפאריס קומץ אנשים ללא אמצעים, כשעיני רבבות נשואות אל מפעלנו כאל עוגן ההצלה, והמשכנו בפעולתנו הרגילה, כקודם, במסגרת האפשרויות שהיו בידנו.⁵⁸

הדברים נכתבו בידי בראגינסקי שנים אחרי כן, ובוודאי נשקפה מהם הידיעה שלאחר מעשה, אך גם בבחינת העובדות כפי שהיו בשעתן אין להימנע מן המסקנה, שהיתה תהום פעורה בין הדיבורים הרבים וההתלטות התגייגות על מעשים גדולים לבין הסיוע הממשי שהוגש לעושים במלאכה.

4. כספים. המחלקה לענייני האניות תימסר למנגנון הקיים, והכוונה היתה למנות את שאול מאירוב למנהל מחלקה זו ואת יהודה בראגינסקי לסגנו. לכל שאר המחלקות ייקבעו קנהלים ומנגנון חדש, שימונה על-ידי דובקין והנהלת הסוכנות.⁵⁵

לקביעת מועדים לעליה וחלוקתם לפי האחוזים, מונו שלושה שליחים: יצחק בן-אהרון, חבר גבעת-חיים, ואדם גורביץ, חבר משמר-העמק - לארצות מזרח-אירופה, ודר' ריפנברג (ציוני כללי) לגרמניה. שליחי החלוצ, אשר עד אז אדגנו את אניות המעפילים בכוחות עצמם, אף גייסו חלק ניכר מן הכספים וכל הקשרים היו בידיהם, התקוממו נגד ההסדר החדש שנכפה עליהם מלמעלה, בלי לבוא אתם בדברים. הם התייחסו למהלך החדש בספקנות וחששו שעירוב אנשים חדשים, בלתי מנוסים, עלול להביא נזק ולא תועלת. משבאו כן-אהרון וגורביץ למרכז החלוצי בווארשה לחלוקת המועדים לעליה הציעו, לפי ההוראות שקיבלו, מפתח חלוקה בדלקמן:

70% לארגונים תלוציים והעובד; 30% לסוגים אחרים (10% לחברי מפלגות, 10% לקרובים ותושבים: 6% לאגודת ישראל; 4% למכבי). כיוון שהחלוצ הכלל-ציוני החאון על קיפוח הוצע שיינתנו לו 6% תוספת בחודשיים הקרובים. החלוקה בחוך התנועות החלוציות - לפי יסוד ההכשרה המקובל. פייבוש בנדודי, חבר גבעת השלושה, שפעל במרכז החלוצי, התנגד לסידור זה והציע 'להתגייס למלחמה על האחוזים והפיצויים' (הכוונה לתוספת להחלוצי הכלל-ציוני). הצעת החלוקה שהציעו בן-אהרון וגורביץ לא נתקבלה ובמרכז החלוצי הוחלט לחלק את המשלוח לפי האחוזים של המשרד הארצישראלי.⁵⁶

ואכן, 374 המעפילים שהפליגו ב'קולוראדו' מקונסטאנצה, ב-13 ביולי, יצאו לפי החלוקה שנקבעה על-ידי מרכז החלוצי.

בן-אהרון וגורביץ שוכנעו שאין לכפות על שליחי ההעפלה הסדרים מלמעלה, כאשר תנועת החלוצי רואה את ההעפלה כמפעלה אשר בו השקיעה ומשקיעה מאמצים רבים, ונשאה אותה על שכמה, ללא תמיכה וגיבוי של המוסדות הלאומיים. בן-אהרון גם הגיע למסקנה שצריך להגביר את השליחות בקרב הנוער, בכדי להכין עתודה גדולה לעליה ולשמוד על מרכזי ההכשרה, שלא יתרוקנו מבעלי-מקצוע ונושאי תפקידים. ברוח זו כתב לשאול מאירוב, אך מאירוב לא קיבל את דעתו ותבע ממנו להישאר כפולין עד לקונגרס הציוני. אדם גורביץ תמך בדעתו של בן-אהרון ושניהם הסתלקו מן התפקיד שהוטל עליהם. דר' ריפנברג נסע לגרמניה, אך שם היתה העליה מסודרת לפי אמות-מידה שנקבעו בין שליחי העליה לבין באי כוח הקהילות היהודיות, ולא היה לו מה לעשות שם.⁵⁷

התחום האחד שבו יכלה 'הריאורגאניזציה' להניב פרי היה המימון,

בקונגרס הציוני הכ"א

הקונגרס הציוני הכ"א התכנס בווינה ב-16 באוגוסט 1939, והסתיים ב-25 בו. בקיץ 1939 התקדדו שמי אירופה והכול צפו מלחמה קרבה. הקונגרס התקיים בצל אימונו של היטלר על פולין, ואחר פרסום הספר-הלבן והודעת שך המושבות בבית-הנבחרים הבריטי, כי לא תינתן מכסת-עליה מאקטובד 1939 עד מארס 1940. התנועה הציונית עמדה לפני שתי משימות-עיקריות: א. חיזוק הישוב היהודי לקראת מלחמה ומצור; ב. הצלת יהודים והבאתם ארצה לפני שיהיה מאוחר.

המשלחת הגדולה ביותר לקונגרס היתה של אגף העבודה - 229 צירים מתוך 527. לאגף העבודה לא היה רוב, אבל בהרכב קואליציוני החזיקו נציגיו בתפקים המרכזיים בהנהלה הציונית ובהנהלת הסוכנות. עם צירי הקונגרס נמנו חברי המוסד: שאול מאירוב, יהודה בראגניסקי, פינז גינזבורג (חבר קיבוץ רמת-הכובש) וצבי יחיאלי (חבר קיבוץ גבעת-תיים). כן באו לקונגרס יתר שליחי המוסד, לבד משמריה צמרת, שילבו לא נתן לוי להוציא 10 לירות לנסיעה מפאריס לוינווה...⁶² מלבדם באו חלק מפעילי החלוץ בארצות אירופה, שנבחרו על-ידי המוני השוקלים לייצגם בקונגרס, במגמה להפעיל את השפעתם לריכוז כל האמצעים לעליה. ככולם פעמה התקווה-הקונגרס יקבל החלטות מפורשות לארגון העפלה בקנה-מידה גדול ויגויסו לשם כך הכספים הדרושים.

הדיונים בעניני העפלה היו שלובים בכעיה המרכזית שעמדה לפני הקונגרס - מלחמה בספר-הלבן כיצד: תוך המשך שיתוף פעולה עם אנגליה או אי-שיתוף ומרי. הדיונים התנהלו במקביל במליאה ובוועדה המדינית, בה נוסחו ההחלטות האופראטיביות. הבדלי ההשקפה בענין שיתוף או אי-שיתוף, ובכלל זה היתם להעפלה, לא באו לידי ביטוי באותו קיטוב ובאגדה חריפות במליאת הקונגרס כמו בוועדה המדינית. דיוני המליאה היו גלויים, והדברים שנאמרו בה פורסמו כרכים, ואילו הדברים שנאמרו בוועדה המדינית היו חסויים. אלה שרצו לומר דברים שאין הפרסום יפה להם, העדיפו לאומרם בוועדה המדינית ולא במליאה. החלוקה בין אקטיביסטים ומתונים מצד אחד ומצד שני בין אלה לבין הגורמים שיתוף פעולה עם אנגליה ככל תנאי, כבר הסתמנה בקונגרס הזה. האקטיביסטים דיברו גלויות במליאה ובוועדה המדינית כאחד, ואילו המתונים ואותם צירים שצימדו בהמשך שיתוף הפעולה עם אנגליה, הביעו דעתם בוועדה המדינית בצורה ברורה יותר. קשה היה להם להטיף מעל במה פומבית לאיפוק ומתינות, כאשר הזעם על אנגליה, הסוגרת שפרי הארץ לפני יהודים, היה נחלת הכלל.

תיים וייצמן פתח את הקונגרס כנאום מדיני מקיף, אך לא הזכיר את

המאבק בספר-הלבן והקמת המוסד לעליה ב'

ההעפלה. אכזבת שליחי ההעפלה היתה רבה. לעומתו יצא בן-גוריון כנאום חקיף, בו גולל את תוכניתו לאי-שיתוף עם אנגליה בכל התחומים, כענין ההעפלה אמר:⁶³

ישנם יהודים שאין להם כוונה אלא בהסתערות לארץ, בין אם יש ספר-לבן ובין אם אינו, בין אם השערים פתוחים ובין אם הם נעולים... שוף כוח שבעולם, זולח המוות, לא יגדור בעדם את דרך ההעפלה לארץ ישראל, ואם ממשלת אנגליה דוצה, חשמתש בכוח היתיד הזה לגדור הדרך לשבי ציון, רק באנוח מלחמה ובמכונות ירייה. חוכל אנגליה למנוע את הנוער היהודי, את חלוצי ישראל, לשב לארצם, רק בכידונים ובשפיכות דמים אפשר יהיה לחסום את הדרך למולדת.

קריאתו של בן-גוריון להעפלה גלויה וכלי רק בכידונים ובשפיכות דמים אפשר יהיה לחסום את הדרך למולדת עזרה את המתונים כקונגרס, וכייתוד את נציגי הציונים הכלליים בארצות-הברית, שלמה גולדמן ואי' סילבר, לכרוך יחד את התנגדותם לטרור של אצ"ל עם ההתנגדות להעפלה בכללה. לדעתם, בין שתהיה ההעפלה גלויה ובין שתהיה בהסתר - סופה להביא להתנגשות עם הכוחות הבריטיים ולשפיכות דמים.

בהמשך הוויכוח הפליגו המתדיינים עד לבעיות האלימות והסנגדות לאלימות, מתד גיסא, ומאידך גיסא הרחיבו את הדיבור יתר על המידה בשאלה - העפלה כיצד, באילו אמצעים וכאילו שיטה. הדברים עוררו את מורת רוחו של ברל כצנלסון והוא אמר:

הרי זה משנה שעם במצוקתו הגדולה, לנוכח מלחמה שהוכרזה עלי, יכנס את המטה שלו, על מנת שיעבד תוכנית לעיני העולם... בשעה אכזרית זו, כשעלינו לנהל את שיתותינו כל שון אילמים, לכל יפריע הדיבור את הפעולה, עורכים כאן פאראדה ומשמיעים נאומים כאשר שמענו אמש... מפחד אני שנוק מדיני גדול כבר נגרם כאן, ללא תקנה.

אך בעיקר ערך כרל חשבון נוקב עם המתנגדים להעפלה, בדברי תשובה למתנגדיה אמר דברים על צרת ישראל השמורים עד היום כנבואה כטרם שואה:

קיימת עליה שקוראים לה 'בלחי-לגאליח'. הכל בעולם חוקי זה הוא חוקי. ממשלות חוקיות, כיבושים חוקיים, תעודות חוקיות. רק עליית היהודים על-יסוד המאנדט העתיק של יציאת מצרים איננה חוקית... ועזרה להגנת הנודדים היהודים בימים, נתבעת גם עתה מן הציבוריות היהודית, בין היא ציונית, בין שהיא בלתי ציונית. מדוע עומדים מוסדות העזרה וההגירה מרתוקי מה הם מפחדים 'ללכלך' את ידיהם ומחת להגיש עזרה, אנו באים ופוטלים, בסיטונות, את טיב העולים... זוהי שאלת האחוה היהודית, זוהי שאלת העוז הנפשי והשכלי של האחראים לציבוריות היהודית, זוהי גם שאלת כבוד של הציונות בשעה זו. זוהי שאלת גורלם של רכבות ומאות אלפים מאחינו אשר יהיו

הראשונים ליפול במלחמה לא להם, ליפול לא בעד עמם וחירוחם, כי אם בעד מעניהם וצורדיהם... אך ידעתי, כי יש אשר גם מדינה גדולה תקצר ידה בפני צרות ויסורים של המוני אדם. ומאחורי הפליט היהודי עומד היטלר וחלמדי היטלר והוא דוחף... חרצו או לא חרצו, חעורו או חפרעו, צדוהיהם של ישדאל ישלחו את הספינוח על פני ימים.

כאמור, חשפו צירי הקונגרס בוועדה המדינית את דעותיהם ביתר בהירות, והקטוב בין העמדות התחדד עוד יותר.⁶⁴ תיים וייצמן, אשר בפתיחת הקונגרס נמנע מלחזות את דעתו על תוכנית ההעפלה הגלויה של בן-גוריון, כנשק פוליטי לשבידת הספר-הלבן, הקדיש את דבריו על ההעפלה תוך כדי ויכוח ארוך ועם הקו המדיני של אי-שיתוף ומרי אורחי. מאידך קודע נמרצות למתנגדים להעפלה, כי הוא תומך בה בין אם יצדד בה הקונגרס ובין אם לאו: בשיחתי עם ראש הממשלה אמרתי, כי היהודים ישחו לארץ-ישראל. או לא ידעתי שאין זו מליצה. אני מביא עובדה זו בחשבון, וכדי לעזור להם לשחות ולשוח בספינוח ולשחוח בידים, נעשה הכול חייבים לעשות הכול. כדי שהדבר יצליח, אמר וייצמן, יש למסור את הענין לאנשים מנוסים, היודעים איך להבריח אנשים בהצלחה.

אולם כאשר באים ואזורים, אנו זקוקים לאניות ופעשיח דרכונים מזויפים, ואולי נצטרך גם לירות – אני מפחד מפני תוכניות מרחיקות לכת כל כך... כדי שהענין יצליח, בראש וראשונה אין לנהל עליו ויכוח בקונגרס, ואולי גם לא בוועדה המדינית, אלא למסוד את הענין למומחים ולתח להם את הכסף הדרוש, וצריך להמציא את הכסף ואין זה דבר קל למצוא את הכסף, ועוד יותר קשה למצוא כסף אצל יהודים למען ענין שאין לספר עליו בפרוטרוט... אנו חייבים להיכנס לזה כשם שנכנסנו להגנה ולהחיישכות. אין זה האמצעי היחידי – אילו היה זה האמצעי היחידי מצבה של תנועתנו היה ראוי לרחמים. זהו אמצעי אשר יהיה טוב אולי לשנה או לחמש, ואפשר רק לחודשים-שלושה.

לטוח ארוך לא ראה וייצמן דרך אחרת מאשר מאבק פוליטי באנגליה אך מבלי להיגרר לאי-שיתוף פעולה עמה.

בן-גוריון הרחיב בוועדה המדינית את היריעה על תוכניתו למאבק בספר-הלבן. בענין ההעפלה אמר:

נגד לא-עלייה יכולים אנתנו להילחם בכך-עליה... עלינו ליצור עצה אח הכוח... עלינו להביא אלפים בכל חודש... אם אנתנו נארגן את העליה ואם יהיה צורך בכך נגן על העולים בנשק ביד. יש לנו יהודים הרוצים ומוכנים לכך... אנגליה לא חובל לדכא התקוממות יהודיח.

הוא האמין, שאפילו אם יתנגדו היהודים בכוח זהם יירו עלינו ואנחנו נירה עליהם, דעת-הקהל באנגליה לא חסכול ממשלה היורה על פליטים. על כך השיב לו וייצמן

המאבק בספר-הלבן והקמת המוסד לעליה ב'

[בן-גוריון טוען]: יהודים הולכים לארץ-ישראל, ואפילו תעמדו על הראש – הם יילכו. הוא משוכנע שדעת-הקהל [באנגליה], שהאנשים בעלי חוש הצדק, תמיד יהיו לצידנו. זוהי עמדה סכימאטית, שאין לה אחיזה במציאות. דעת-הקהל היא פחו כמים, ומי שבונה על דעת-הקהל, בונה על מים. אני משוכנע שאם יהודים יירו על אנגלים, אפילו הצדיקים שכדעת-הקהל, הסבורים עצה כי היהודים צודקים, לא יקומו בפרלמנט ויגנו על היורים.

וייצמן חשש, שאם ההתנגשויות עם כוחות הצבא והמשטרה האנגליים ייהפכו לחלק מפעולת ההעפלה, תיחלל זו בהתנגדות של דעת-הקהל באנגליה.

קורט בלומנפלד ופליקס רוזנבליט [פנחס רוזן], נציגי התאחדות עולי גרמניה בארץ-ישראל, תמכו בעמדותיו של וייצמן. קורט בלומנפלד אמר: 'היו זהירים באנגליה! עליה באה והיא תבוא... אני בעד עליה זו, אך אין זה אמצעי בריקיימא, אין זה אמצעי לשנים. לטוח ארוך אין מוצא אלא לחפש דרכי שיתוף פעולה עם אנגליה.'

מ. מ. אוסישקין ראה בעליה הבלתי-לגאלית ובהמשך ההתיישבות את האמצעים הפוליטיים הדראסטיים ביותר במאבק נגד הספר-הלבן: 'אילו היו שואלים אותי מה מועיל יותר – להביא 40,000 עולים באופן לגאלי או 30,000 באופן בלתי-לגאלי, הייתי אומר – 30,000 באופן בלתי לגאלי.'

יצחק בן-אהרן, אשר חזר לא מכבר משליחות בפולין והכיר מקרוב את ההגבלות שמטילות ארצות היציאה על עולים בלתי לגאליים, בשל לחץ האנגלים, דרש בוועדה המדינית למחות לא דק נגד גזירות העליה של הספר-הלבן, אלא גם נגד פעילותה של אנגליה בקרב אומות העולם לכלוא בהן את היהודים ולמנוע מהם לצאת. הוא דרש החלטה מפורשת שהישוב בארץ והתנועה הציונית יהיו מוכנים להילחם למען הזכות לעליה והתיישבות, ולא להירתע מהגנה על המעפילים והמחיישים בכל מחיר.

מרדכי בנטוב החרים נגד בן-גוריון

הדרש להביא עולים לתוף חל-אביב עם מכונות יריה, במקום להביא אוסם לחוף נסחר שם יוכלו לרדת באין מפדיע...! אני משוכנע שאפשר לסדר את עניני העליה כך, שיבואו עולים לארץ-ישראל מבלי שחיה אפשרות לשלוח אוסם חזרה ומבלי שיהיה צורך לירות בהם.

א"ה סילבר התנגד בתוקף להעפלה מבמה וכמה טעמים. מן הבחינה הציונית סבר, כי עדיין לא מוצו האפשרויות הקיימות בהגברת המאבק הפוליטי במדיניות הספר-הלבן, ואין איפוא להיחפו ולהכריז על אי-שיתוף פעולה ועל הפרה גלויה של חוקי ההגירה ומרי אורחי. נוסף לכך התנגד

וייצמן דיבר יידיש וצמד מלים זה אמר בעברית.

ההעפלה, כמסכנה אח מעמדם של היהודים בתוך ארצות-הברית. מאז ועדת אָוֵיאָן היתה הסכמה שבשתיקה בין ארצות-הברית ובריטניה, שארצות-הברית לא תלחץ על בריטניה לפתוח את שערי הארץ לפליטים, כי זו בעיה העומדת בפני עצמה, כדכרי נציג אנגליה בוועידה זו, וחמורת זאת לא תלחץ בריטניה על ארצות-הברית להגדיל את מבסת ההגירה, מעל לזו שהיתה נהוגה כל השנים. יהודי ארצות-הברית, אף שמצוקת יהודי אירופה ודאי נגעה ללבם, לא הפעילו את מלוא משקלם הפוליטי על ממשלתם להגדיל את מבסות ההגירה, או לפחות להעניק את מבסות ההגירה, השמורות לגרמניה ולאוסטריה רק ליהודי ארצות אלה. בארצות-הברית שררה אבטלה ניכרת, 'פאטריוטים' ואנטישמיים ניהלו מערכת תעמולה ארסית נגד שינוי חוקי ההגירה לקליטת פליטים יהודים.⁶⁵ היהודים חששו מפני התגברות האנטישמיות, אם יציגו תביעות המפלוח יהודים לטובה. משום כך גם מרבית ציוני ארצות-הברית קיבלו עליהם שלא להפר את ההסכמה שבשתיקה בין שתי המעצמות. זאת ועוד, יהודי אירופה היו שרויים בפתח מפני העתיד, ולכן לא היה כל סיכוי לגייס אצלם כספים למטרות ציבוריות.

המקור התייך למגביות היחה איפוא יהדות ארצות-הברית. בוועדה המדינית אמר א"ה סילבר בענין ההעפלה:

לא קיבלתי תשובה כמה יהודים ברצונכם להביא לארץ, כמה זה יעלה וכיצד תשיגו את הכסף. אם אין כסף, אין אמצעים, הענין ייכשל. כראש המגבית המאוחדת אני יודע מה יכולתה של יהדות ארצות-הברית. אפשר לגייס 4 מיליון דולר, מהם תצי לק"ל וחצי לשאר הדברים. מנין תקחו כסף להביא 50,000? אם תבואו לנציגות יהודי ארצות-הברית תשיגו עוד פחות. הם יאמרו: אם הכסף שנגייס מיועד לעליה בלחי-לגאלית, וצריך להילחם נגד אנגליה - מצטערים, איננו יכולים לעשות למענכם דבר.

אם אחס מתכוננים - כפי שהלכתי-הרוח בקונגרס הזה אכן מוכיחים - להמשיך במעשה בלחי-לגאלי, אי-לגאלי בפאלסטינה, זה מאפשר לנו, או מאלץ אותנו, לשוב לארצות-הברית ולומר בכנות, ששום כסף מהקרנות האלה לא יועד למעשה זה. יש כאלה [בארצות-הברית] הרוצים להיאבק באנגליה, לתת גיבוי לעליה הבלחי-לגאלית, אבל הם מעטים. רובם של יהודי ארצות-הברית אינם רוצים להילחם בידים האחרון של היהודים. אם יקראו בעיתונים כי אנגלים יוריס ביהודים ויהודים יוריס באנגלים - זה יעשה רושם רע.

ההחלטה הפנימית הזאת תהיה פומבית בעוד 24 שעות: 60 איש יודעים על כך כאן, 600 באי הקונגרס ישמעו על כך מחר, ואחר כך ידע זאת כל העולם. כאשר מליאת המוסדות תתכנס תשמעו את התגובות. אם לא ניתן למנוע את הדבר - מִקֵּוּ נְקָמָה יִצְמַח הַר. לא חשברו את המפרי-הלכן, לא תביאו 40 או 50 אלף. אין לכם מקורות.

נקל לשער איזו סערה עוררו דברים אלה, כאשר הגיעו לאוזניהם של שליחי התנועות החלוציות ופעילי ההעפלה. הם באו לקונגרס בתקווה, שמצבה של יהדות אירופה, אשר חרב המלחמה תלויה על ראשה תזכה ליתר הבנה ויוכר מפעלם כמפעל הצלה, שיש להקדיש לו את מירב האמצעים. במיוחד קוממו הדברים, משום שבאו מפיו של אדם 'היושב על הברזים', והוא דיבר בלשון בוטה וקשוחה, כמי שצרת היהודים אינה נוגעת ללבו.

בעוד צירי הקונגרס מקיימים דיונים, הגיעה הידיעה על הסכם מולוטוב-ריבנטרופ, ולא היה עוד מקום לספק כי מלחמה תפרוץ בימים הקרובים. הקונגרס ננעל בחופזה, בהרגשת דכאון כבדה. הצעת התקציב של המוסדות היהודית לשנת ת"ש (1940/1939) נתקבלה כלחץ המאורעות ללא שינוי, כפי שהיון קודם. לעניני העפלה הוקצבו 100,000 לא"י, בהנחה שסכום זה ייכנס ממגביות מיוחדות 'לסידור פליטים', כלומר לא מההכנסות השוטפות המתוכננות. בסעיף 'עליה והכשרה' הוקצבו 50,000 לא"י לפעולה הלגאלית להתזקת ההכשרות המיוחדות בחוץ-לארץ - בארצות סקנדינביה, הולנד, בלגיה ואנגליה, ובעת הכנת התקציב לקחו בחשבון את החלוצים באירופה כולה.

המלחמה שפרצה אחרי ימים אחדים שיבשה את כל התחזיות והתוכניות. לאחר פיוור הקונגרס נועדו שליחי החלוצים עם חברי הוועד הפועל של ההסתדרות והוחלט שהשליחים חוזרים לשליחותם. בימים אלה - נאמר באותה התייעצות - צריכים שליחיה של תנועת הפועלים הארצישראלית להתייצב במקום משכנם של המוני ישראל, להיות שותפים לצרתם ולגורלם. השליחים שפעלו בפולין אכן חזרו לפולין, עשו עם החלוצים בימים הראשונים לפלישת הנאצים ונדדו עם קיבוצי ההכשרה מזרתה, עד סוף נובמבר 1939. אחד מהם - יודקה הלמן, חבר קיבוץ גבת - חזר רק בפברואר 1940.⁶⁶

מפעילי החלוצים המקומיים בגרמניה ואוסטריה היו בקונגרס אהוד אבריאל [לאחר עלייתו - חבר קיבוץ נאות-מרדכי], קורט גולדמן [ראובן גולן - לאחר עלייתו חבר קיבוץ גלעד] ואריך [אפרים] פראנק [לאחר עלייתו - חבר קיבוץ גבעת-חיים]. פראנק וגולדמן חזרו לברלין. אהוד אבריאל חשש לחזור לווינה שמא ייאסר. הוא טילפן לצבי רכטר [חבר מרכז החלוצים בווינה] והציע לו לבוא לאאכן, להבריח שם את הגבול ולעלות ארצה יחד. אולם צבי השיב לו, כי באוסטריה עדיין ישנם 1600 חלוצים והוא לא יעזוב אותם לנפשם. אם כך - השיב אהוד לצבי - גם אני חוזר לווינה.⁶⁷ אבריאל חזר לווינה, ויחד עם צבי החלו להעביר את החלוצים לסלובקיה כדי לשלחם אחר כך בדרך הדאנובה לארץ. פינז גינזבורג, אשר לפני שובו ארצה ערך סיור בגרמניה והתעכב בהולנד, כתב ב'21 בנובמבר לאידלסון: 'בווינה חיסלו במשך כמה

ה ע ר ו ת

1. Michael J. Cohen, *Palestine - Retreat from the Mandat*, London 1978 עמ' 32 ואילך.
2. ברל כצנלסון, כתביס, הוצאת מפא"י, תש"ח (להלן - ברל כצנלסון), כרך ט', עמ' 27.
3. יצחק טבנקין, דברים, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1972 (להלן - טבנקין), כרך ב', עמ' 419.
4. ספר תולדות ההגנה (להלן - סת"ה), כרך ב', עמ' 1020.
5. שאול מאירוב, רישום כרונולוגי של פעולותיו בהגנה, עבור יהודה סלוצק, מארכיונו הפרטי של ישראל גלילי.
6. ארכיון תולדות ההגנה (להלן - את"ה) חיק 4958.
7. פנקסי טבנקין מס' 50, 52, ארכיון הקיבוץ המאוחד (להלן - אק"מ).
8. סיפורו של דוידקה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ד, עמ' 115, דבריו של שלמה צימרמן.
9. ברל כצנלסון, יומן, ארכיון בית ברל (להלן - אב"ב). (האניה שהגיעה - אטואטו ג' ב' 21 בפברואר 1939).
10. שם, שם.
11. שם, שם.
12. את"ה, חיק 3403/278.
13. פרוטוקולים של ישיבות הנהלת הסוכנות (להלן - פרוטוקולים הנה"ס), 1 29, 11.12.1938, ארכיון ציוני מרכזי (להלן - אצ"מ).
14. פרוטוקולים של ישיבות מרכז מפא"י (להלן - מרכז מפא"י) 29, 39, אב"ב.
15. שם, שם.
16. ב. כצנלסון, יומן, שם.
17. ששה שרת, יומן מדיני, עם עובד, 1974 (להלן - שרת), כרך ר', עמ' 93.
18. A. J. Sherman, *Island Refuge. Britain and Refugees from the Third Reich, 1933-1939* London 1973, עמ' 233.
19. יומנו של בן-גוריון, את"ה, חיק 37, סימן 119.
20. פרוטוקולים הנה"ס, 30/1, אצ"מ.
21. וייצמן לגולדמן, 3.5.39; וייצמן לאלברט כהן 3.5.39, גוזך וייצמן.
22. שרתוק לבאטלר, 30.5.39, שם.
23. וייצמן לגולדמן, 30.5.39, שם.
24. מרכז מפא"י, 29/39, אב"ב.
25. ברל כצנלסון, כרך ט' עמ' 43.
26. שם, עמ' 44.

שעות את ההכשרה. השאירו רק מקום הכשרה אחד.⁶⁸ שליחי ההעפלה שהיו בקונגרס עזבו את ז'נווה ובאו לפאריס. שם ערכו הערכת מצב: לאחר שגם 'טיגר היל' נתפסה, עמדה לרשותם רק האנייה 'דורה', שהצליחה להתחמק מן המשמרות הבריטיים וכבר היתה בדרך חזרה למארכסי; ברומניה עמדו ברפל ורות קליגר במשא-ומתן על חכירת האניה 'הילדה'. ברומניה היו מרוכזים אלפי חלוצים ופליטים מצ'כיה ומאוסטריה וחיכו לעליה. ל-1000 חלוצים ופליטים מצ'כיה ומגרמניה ששהו בווינה נשקפה סכנה מאסר ומחנה ריכוז, והיה הכרח להוציאם אל מחוץ לגבולות ה"דייך". בסקנדינביה, הולנד, בלגיה וצרפת היו אלפי חלוצים פליטי גרמניה שקיוו להפליג מנמל צפוני באניה 'כאטאביאר', שנחכרה וכבר הוכנה לקליטת עולים; בחוף גרמניה והארצות שכבשה, ותכבוש בוודאי לכשתפרוץ המלחמה, יישארו לכודים אלפי חלוצים ופליטים המצפים ליד מדריכה של שליח מן הארץ.

בהחאם לכך נקבע 'סידור עבודה' כדלקמן: ברפל ייצא לאיסטאנבול להקים שם בסיס חדש לפעולה; רות קליגר חשבה לרומניה לסיים ענין 'הילדה' ולהביא להפלגתה; משה אגמי יישאר בז'נווה וימשיך משווייץ, אשר קרוב לוודאי תישאר נייטראלית, לרכו כספים ולקיים קשרים עם השליחים במקומות; שמריה צמרת וגדעון רפאל יישארו בצרפת, כדי להפנות אח 'דורה' לרומניה להוצאת הקבוצה המתרכזת בווינה; יחיאלי, גינזבורג, שינד ובראגנינסקי, הנושאים דרכונים ארצישראליים, ישוּבו לארץ.

פינו גינזבורג תור לארץ ב-12 בדצמבר. את פעולתו בהעפלה חידש רק אחרי גמר מלחמת העולם; יחיאלי שב לאירופה ב-26 בנובמבר 1939, ושינד - בינואר 1940. שניהם באו לעזרת שליחי ההעפלה, שעשו מאמצים נואשים להציל את התקועים בגבול היוגוסלבי-רומני. בראגנינסקי חזר ארצה וכעבור שנה שב לשליחותו באירופה. שאול מאירוב נשאר עוד בפאריס כחודשיים, וכעבור זמן כחב על החקופה הזאת: 'בצרפה היה מצב של חוהו ובוהו. דומה היה כי הקיץ הקץ על ההעפלה',⁶⁹ אף-על-פי-כן לא נואש ונסע לאיטליה ומשם ניסה 'לפעול בעניני עלייה ב', ללא הצלחה'.⁷⁰ כעבור שנה חזרי ייצא לעיראק לפתוח משם גתיב להעפלה, בדרך היבשה.

בין פלישה גרמניה לפולין לבין הצטרפות איטליה למלחמה היה פסק זמן של כשמונה חודשים. הסחיים פרק בהעפלה והחחיל פרק חדש - הצלח יהודים מאירופה הכבושה.

מישיבות 'הקבוצה', 15.7.1939, א"ח, 1061/5.	56
בראג'ינסקי, עמ' 227.	57
פרוטוקולים הנה"ס, 30/1, אצ"מ.	58
אק"מ, חטיבה 2, מיכל 8, תיק 41.	59
שם, שם.	60
תיק קולודנו, אח"ה, 14/180.	61
בראג'ינסקי, עמ' 228.	62
שמריה צמרת, בוקר תמיד, הוצאת הקיבוץ המאוחד וביח"ה-השיטה, תשכ"ז, עמ' 56.	62א
הוויכוח בקונגרס מתוך הדו"ח הסטנוגרפאי של הקונגרס הציוני הכ"א, הוצאה עברית.	63
הוויכוח בוועדה המדינית של הקונגרס - אצ"מ, S 5/1776.	64
ראה ארתור ד. מורס, העולם שתק, עברית יוסף עזריאל, הוצאת בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק קצנבלום והוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ב, עמ' 196 ואילך.	65
בימי שואה, מפי שליחים בתחלוק, הוצאת הקיבוץ המאוחד.	66
ראיון עם צבי רכטר.	67
גינזבורג לאידלסון, מארכיונו הפרטי של פינז גינזבורג.	68
ראה הערה 5.	69
שם.	70

טכניקין, כרך ב', עמ' 362.	27
יומן 'הקבוצה', ישיבות נבינוסים, ארכיון החלוק (להלן - א"ח).	28
מרכז מפא"י, 29/39, אב"ב.	29
פרוטוקולים הנה"ס, 30/1, 16.7.39, אצ"מ.	30
שם, שם.	31
שאל אביגור בראיון עם אהרן קידר, אח"ה, חיק 5018.	32
העדות ישראל גלילי לפרק 'התגובה היהודית על הספר-הלבן', בספר תולדות ההגנה כרך ג', עמ' 21. ההערות נרשמו בידי אורי ברנר, אח"ה, תיק ישראל גלילי.	33
סת"ה, כרך ג', עמ' 32.	34
שם, כרך ב', עמ' 1062.	35
שם, שם, עמ' 1064-1063.	36
שם, שם, עמ' 1032.	37
יהודה בראג'ינסקי, עם חותר אל חוף, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1965 (להלן - בראג'ינסקי), עמ' 138. בראג'ינסקי כותב כי השיתה התקיימה בלונדון, אך מן המכתב המצוטט להלן מסתבר כי גולומב נפגש עמו בפאריס.	38
בראג'ינסקי לאידלסון, אק"מ, חטיבה 2, מיכל 9, תיק 45.	39
יעקב מרגלית, גורדוניה בפולין, הוצאת איחוד הקבוצות והקיבוצים 1980, עמ' 233 ואילך.	40
אח"ה, 14/343.	41
שרת, כרך ד', עמ' 204.	42
בראג'ינסקי, עמ' 138.	43
ראה הערה 5.	44
אח"ה 14/343.	45
ברל כ., יומן, אב"ב.	46
שם שם, 3.4.1939.	47
מיומנו של דוידקה, אח"ה, 14/342.	48
שם, שם.	49
אח"ה, 14/343. לא ברור למי, אישית, שלח מאירוב את הדו"ח. מטעמי קונספיראציה פותח הדו"ח בתיבה 'שלום'.	49א
סת"ה, כרך ג', עמ' 79.	50
אח"ה, 14/א343.	51
שם, 14/343.	52
שם, שם, המשך למכתב הקודם.	53
יומנו של בן-גוריון, אח"ה, תיק 37, סימון 119.	54
בראג'ינסקי, עמ' 219.	55

JSSN 0333-7006

שורשים

קבצים לחקר הקיבוץ
ותנועת העבודה

ג

העורך

שלמה דרך

א

יד טבנקין

מכון טבנקין לחקר ולימוד הקיבוץ
הוצאת הקיבוץ המאוחד תשמ"ב

© כל הזכויות שמורות ליד טבנקין
Hakibbutz Hameuchad Publishing House

נדפס בישראל 1982
דפוס הדקל בע"מ, תל-אביב